

EUSKARAREN EGUNGO EGOERA NAFARROAN

*Andres Iñigo,
euskaltzaina*

1. Sarrera

1918an Nafarroako Foru Diputazioarekin batera, Araba, Bizkaia eta Gipuzkoako Diputazioek sortu zuten Euskaltzaindia, euskararen Akademia. Diktaduraren ondotik, 1976an, Espainiako Estatuak, 573/1976 Erret Dekretuaren bitartez onartu zuen. Horretaz gain, 18/1986 Foru Legearen arabera, Euskaltzaindia da Nafarroan hizkuntza arauetarako aholku emaile ofiziala.

Euskaltzaindia arautzen duen Erret Dekretuaren 1. artikuluan agertzen dira erakundearen xede nagusiak, hizkuntza ikertzea eta jagotea, eta bigarren honi, jagoteari dagokionez, hiru helburu nagusi aipatzen ditu:

- Euskararen erabilera aitzinatzea.
- Hizkuntzaren eskubideak zaintzea.
- Hizkuntza gizarte maila guztietan gai bihurtzeko lan egitea.

Euskararen garapena dela-eta, arautu diren lege eta hartu diren erabaki garrantzitsuetan, aipatutako helburuak betetzearen aurkako jarrera ikusi duenetan, Euskaltzaindiak salaketak egin ditu, hala nola, 1982an 13/1982 Foruaren Hobeagotze legearen 9. artikulua zela eta, 1986an 18/1986 Euskarari buruzko Foru legeak Nafarroa hiru zatitan banatzea arautu zuenean, irratien esleipenetan, eta abarretan.

Ongi dakigun bezala, Nafarroan agintariak euskara arautzeko legeekin modurik estuenean jokatu zuten (hizkuntza eskubideak nafar bakoitzari ez zaizkio nafarra izategatik edo erkidegoko eremu batekoa edo bertzekoa izategatik aitortzen, une bakoitzean, halabeharrez edo kasualitatez, bizitokia kokatzen duen lekuaren arabera baizik). Ondoren Gobernuak lege horiek ahalik eta gutxien garatzen eta aplikaziorik zikoitzenak egiten saiatu badira ere, nafar gizarteak bertze jarrera bat erakutsi du.

Mugak muga eta oztopoak oztopo, 1986az geroztik —Nafarroan euskara hizkuntza ofiziala zela lehendabiziko aldiz onartu zenetik—, euskararen errekupeazioak abiada nabariagoa hartu zuen eta lortutako emaitzak, ezbairrik gabe, legegileek eta ondotik izandako Gobernuen arduradunek nahi eta

uste baino emankorragoak izan dira, gizartea bera izan delako eragile eta bul-tzatzaile.

Lehenik eta behin, kontuan izatekoa da gai honen inguruan Nafarroako gizarteak denbora laburrean, bost urtetan, eman duen jarrera aldaketa, Gobernuak berak argitaratutako datuen arabera (1):

Urtea	Alde	Aurka	Ez alde / ez aurka
1991	% 22	% 54	% 24
1996	% 38	% 32	% 30

2. Errekuperazioaren bidean egindako urratsak

Laburbilduz aurkeztuko ditudan datuek (2), oro har, errekeruperazioaren bidean gaudela adierazten dute.

2.1. Irakaskuntza

2.1.1. Derrigorrezko irakaskuntza

1988tik aitzina, legea garatzeko Dekretu eta Foru aginduen eraginez emandako bilakaera esanguratsua da, irakaskuntzako maila honetan egin baita euskararen errekupeziorako urratsik nabariena. Hona hemen bilakaeraren emaitzak ehunekoetan:

a) Haur + Lehen Hezkuntza

Nafarroa osoan

Ereduak	88-89	92-93	96-97	00-01	Bilakaera
D	13'34	16'92	22'1	25'25	+ 11'91
A	5'48	9'58	17'2	26'67	+ 21'19
G	81'18	73'5	60'6	48'07	- 33'11

(1) *Euskal Herriko Soziolinguistikazko inkesta*, 1996. Nafarroa. *Euskararen Jarraipena II*, Eusko Jaurlaritza, Nafarroako Gobernua, 30 or.

(2) Datu gehienak Eduardo Aldasoro, Jose Manuel Urrotz eta Reyes Ilintxetari zor dizkiet. Unibertsitatekoak Jose Maria Aizpuruak egin berri duen lan batetik hartu ditut.

Euskal eremuan

Ereduak	88-89	92-93	96-97	00-01	Bilakaera
D	48'37	64'1	79'77	85'26	+ 36'89
A	43'02	34'36	20'21	14'74	- 28'28
G	8'6	1'54	0'02	0'00	- 8'6

Eremu mistoa

Ereduak	88-89	92-93	96-97	00-01	Bilakaera
D	13'36	16'66	22'78	28'18	+ 14'82
A	1'44	6'76	14'13	22'4	+ 20'96
G	85'2	76'58	63'09	49'42	- 35'78

Eremu ez euskalduna

Ereduak	88-89	92-93	96-97	00-01	Bilakaera
D	1'35	2'45	4'05	2'64 (3)	
A	0	6'77	21'59	36'02	+ 36'02
G	98'65	90'78	74'36	61'34	- 37'31

b) Hiru urteko haurrak

Ereduak	92-93	96-97	00-01	01-02 (4)	Bilakaera
D	21'53	25'18	30'86	29'44 (5)	+ 7'91
A	18'54	28'86	28'74	27'94	+ 9'4
G	59'93	45'96	40'4	42'62	-17'31

A ereduko matrikulari dagokionez, aipagarria da egiaztatzea Nafarroako Eremu Ez Euskaldunean 2000-01 ikasturtean ehuneko ehun eredu horretan matrikulatu zela honako herri hauetan: Allo, Añorbe, Arroitz, Artaxoa, Barasoain, Berbintzana, Beriain, Carcar, Deikaztelu, Elo, Irunberri, Larraga, Ledea, Mañeru, Mendigorria, Miranda Arga, Murieta, Nabaskoize, Oibar, Santacara,

(3) Falta dira Eremu Ez Euskaldunean kokaturik dauden ikastola "alegal"etako datuak, hots, Viana, Lodosa, Sartaguda, Tafalla, Zangoza, Irunberri eta Tuterako ikastoletakoak.

(4) Aurre-matrikulazioaren behin-behineko datuak.

(5) Datu hau Eremu Ez Euskaldunean dauden ikastola "alegal"etako ikasle kopurua konatuta gabe eman du Nafarroako Gobernuak. Dirudienez, kopuru hori 70 ingurukoa da.

Urrotz, Uxue, Villatuerta eta Zudairi-n. Eremu horretako bertze hogeita hamarren bat herritan ere A ereduan matrikulatu ziren, eta herri horietako frankotan, gainera, ikasle kopuru gehiena, hala nola, Faltzesen 21etik 20, Cortesen 25etik 20, Mendavian 28tik 23, Villafrancan 19tik 17, Erriberrin 22tik 16, Martzillan 18tik 14, Zarrakaztelun 27tik 20, Noainen 18tik 17, etab. Zangozako kasua ere aipagarria da: 43 haurretik 16 D ereduan (ikastolan), 26 A ereduan eta 1 G ereduan.

2.1.2. Irakaskuntza ez-unibertsitaria orokorrean. 2000-01 ikasturteko datuak:

Nafarroa osoan

Ereduak	Haur + Lehen Hezk.	DBH	Batxilergoa	Lanbide Esk.
D	24'98	18'02	15'7	0'37 (6)
B	0'27	0'2	0	0
A	26'67	10'83	4'65	2'42
G	48'07	70'94	79'65	97'2

2.1.3. Unibertsitatea (NUPa)

1988an sortu zen. 1995ean onartutako estatutuetan, euskara gaztelaniarekin batera unibertsitateko berezko hizkuntza dela aitortzen da. Aitorpen honekin batera ikasleei euskaraz ikasteko duten eskubidea ere onartzen zaie. Estatu horietan Euskararen Normalizazio plana nahitaez egin behar dela adierazten da eta horretarako irakasle plaza elebidunak sortu eta hornitu behar direla. Baina urte hauetan egindako Normalizaziorako Planak behin eta berriz alde batera itzi dira.

Bitartean, Unibertsitatean sartzen diren 18 urteko gazteetatik %20 D eredutik omen dator.

Errealitate horren aitzinean, Unibertsitatearen eskaintza honako hau da:

— 14 dira irakasten diren ikasketak. Horietako batean, Irakasle-ikasketan (Magisteritzan), euskal ereduan emateko maisu-maistrak prestatzen direnean, alegia, Lehen Hezkuntza eta Haur Hezkuntza espezialitateetan 207 kredituetatik denak euskaraz ematen dira eta Musika eta Hizkuntza espezialitateetan 205etik 160.

(6) D ereduko eskaintza hiru ikastetxetan bertzerik ez da egin.

— Gainerako 13 ikasketetan euskaraz ikasteko egiten den kreditu es-
kaintza honako hau da:

Karrera	Kredituak osotara	Kredituak euskaraz	
		99-00	00-01
1. Ekonomiako Liz.	312	18	12
2. EZAL/LADE	312	18	12
3. Enpresa Zientzietako Diplom.	206	18	12
4. Industria Ingeniaritza Tek.:			
a) Mekanika	225	12	12
b) Elektrizitatea	219	17	8
5. Nekazaritza Ingeniari Tek.	247	15	15
6. Nekazaritza Ingeniaritza	375	21	0
7. Industria Ingeniaritza	375	6	0
8. Telekomunikazio Ingeniaritza	375	0	0
9. Soziologiako Liz.	320	21	0
10. Lan Harremanetako Diplom.	243	18	0
11. Gizarte Laneko Diplom.	218	18	0
12. Zuzenbideko Liz.	304	14	0
13. Erizaintzako Diplom.	234	12	0
Osoara	3.965	208 (%5'24)	71 (%1'79)

2000-01 ikasturtean, 13 ikasketa hauetan euskaraz 8 ikasgai (asignatura) bertzerik ez da ematen ari eta 13 ikasketa horietatik 8tan euskaraz egiteko ikasgai bakar bat ere ez da eskaini. Hortaz, 13 ikasketa horietan ematen diren 3.965 kredituetatik 71 ari dira euskaraz ematen, hots, % 1'79. Ikusten ahal denez, D eredutik datozen ikasle gehienak unibertsitatean ereduz aldatzera behartuak daude.

2.1.4. Helduen irakaskuntza. Euskaltegietako matrikula datuak

Publikoak

Ikastetxea	84-85	92-93	00-01
IHEO (7)	435	649	729
THEO (8)		25	86

(7) Iruñeko Hizkuntza Eskola Ofiziala.

(8) Tuterako Hizkuntza Eskola Ofiziala, 89-90ean jarri zen abian.

Milutze (CIE)	213	*570 (9)	*700 (10)
NUP/UPNA		131	151
Funtz. Euskaltegia (11)		*300 (12)	*450(13)
IBI (14)		54	22
	648	1.729	2.145

Pribatuak

Ikastetxea	84-85	92-93	00-01
AEK	2.678	1.927	1.372
IKA		1.044	1.159
Gainerakoak		142	239
	2.678	3.113	2.770
Oсотara	3.326	4.842	4.915

2.1.5. Euskara tituludunak

- Iruñeko Hizkuntza Eskola Ofizialekoa (1982-2000)..... 2.634 (15)
- EGA (1985-2000) 1.772

Oсотara..... 4.406 (16)

(9) Lehenengo lau hilekoan 576 eta bigarrean 562. Ikasle gehienak bietan matrikulatzen direnez, batez bertzeko datua hartu da erreferentziatzat.

(10) Lehenengo lau hilekoan 714 eta bigarrean 698. Ikasle gehienak bietan matrikulatzen direnez, batez bertzeko datua hartu da erreferentziatzat.

(11) Funtzionarioen euskaltegia 88-89 ikasturtean jarri zen abian. Lehenengo urte horretan 197 ikasle izan zituen.

(12) Ikasturtearen buruan ikasle batzuek ikastaro bat baino gehiagotan parte hartzen dute. Datu orokorra 359 da. Hortaz, batez bertzeko kopurua 300en batekoa izan daiteke.

(13) Ikasturtearen buruan ikasle batzuek ikastaro bat baino gehiagotan parte hartzen dute. Datu orokorra 516 da. Hortaz, batez bertzeko kopurua 450en batekoa izan daiteke.

(14) Irakasleen Bitziklatze Eskola. Abian jarri zen lehendabiziko urtean (83-84 ikasturtean) 107 ikasle izan zituen. Aipatzekoa da 1984 eta 2000 urte bitartean programa horretan parte hartu duten irakasleetak 650ek EGA edo HEOKo titulua eskuratu dutela.

(15) Iruñeko Hizkuntza Eskola Ofizialak epe horretan 4.806 titulu eman ditu osotara bost hizkuntzatan (Alemanean 307, Frantsesean 673, Ingelesean 1.061, Italian 131 —1990-2000 bitartean— eta Euskaran 2.634. Hortaz, eman dituen % 54'8 titulu Euskarakoak izan dira).

(16) Kopuru honi bertze 50en bat titulu gehitu beharko litzaizkioke, hots, Tuterako Hizkuntza Eskola Ofizialak emandakoak. Datu zehatza eskuratzetik ez dugu izan.

2.2. Administrazio zerbitzuak

Hizkuntza Politikarako Zuzendaritza Nagusia (HPZN) abian jarri zenetik eman dira urrats gehienak, zenbait zerbitzu sortu edo herri ekimenak aitzinetik sortutakoak babestu dituelako.

Nafarroako Administrazio Publikoetan euskararen erabilera arautzen zuen 135/1994 Foru Dekretua izan zen, teoriarik, alor honetan emandako pausorik garrantzitsuenak, euskararen erabilera Administrazio zerbitzuetan lehenengo aldiz arautzen zelako. Teoriarik diot, bertan araututako xede batzuk, zirkuito elebidunak erraterako, ez zirelako inoiz gauzatu.

Dekretu horren bi xede nagusiak zirkuito administratibo elebidunak ezartzea eta Foru Komunitateko Administrazioaren imajina modu elebidunean agertzea ziren.

a) Lehendabizikoari dagokionez, aipatu behar da zein den errealitatea Nafarroako Administrazioan irakaskuntzatik kanpo. Euskara jakitea nahitaezko baldintza % 1'54 lanpostutarako bertzerik ez da jarri, kontuan izanik kopuru honetan sartzen direla HPZNaren beraren teknikari, itzultzaile, etab. Horiekin batera, aipatzekoa da HPZN abian jarri zenetik, zenbait udal eta mankomunitateekin egindako lankidetzak konbenioen bitartez, sortu den euskara zerbitzu sarea. 21 dira denera. 8 Euskal Eremuan (Bortzerriak, Malerreka, Baztan, Leitza, Larraun, Ultzama, Sakana eta Erroibar-Auritz-Luzaide). 13 Eremu Mistoa. Horietako 4 Lizarra, Gares, Agoitz eta Zaraitzu-Errokarikoa, eta gainerako 9ak Iruñerriaren inguruan (Iruñea, Burlata, Atarrabia, Uharte-Esteribar-Aranguren –azken hau Eremu Ez Euskaldunekoa–, Antsoain, Barañain, Berriozar, Zizur eta Orkoien-Etxauri-Ollaran-Bidaurreta-Oltza).

b) Imajina elebidunari dagokionez, aipatu behar da:

- Errotulazioa elebiduna dela Euskal Eremu eta Eremu Mistoko Administrazio Departamentu gehienetan, Diputazioan bertan eta Herrilan, Garraio eta Komunikazio Departamentuan izan ezik.

- Inpresioak eta horrelakoak elebidunak Euskal Eremuan. Eremu Mistoa Departamentu eta Zerbitzu erditsuetan, batez bertze.

- Errepedeetako xaflak, elebidunak gehienbat Euskal Eremuan (nahiz eta oker idatziak dauden zenbait izenek urteak daramatzaten, eta okerragoa dena, azkenaldi honetan ere bertze zenbait akatsekin jarri dituzte).

Aipagarria, dena den, HPZN abian jarri zenetik toponimia alorrean egindako lan ederra:

- Toponimia nagusian, euskal eremuko herri izenak euskaraz arautu ondoren ofizial ere egin dira, baita eremu mistoko zenbait herritakoak ere.

- Toponimia txikian, Erkidego osoko toponimoak arautu eta ofizial egin dira.

2.3. Bertze zerbitzuak

2.3.1. *Komunikabideak*

Aldizkariak

Euskara hutsean kaleratzen direnen artean, hauek izan daitezke garrantzitsuenak:

— *Tipi-ttapa*. Hamabostero 7.100 ale. Bortzerriak, Malerreka, Baztan, Urdazubi, Zugarramurdi, Iparraldeko herri batzuk, Leitza, Goizueta eta Aranon banatzen da.

— *Guaixe*. Hilabetero 3.500 ale. Sakana osoan.

— *Mailope*. Hilabetero 1.300 ale. Larraun, Betelu eta Araitzen banatzen da.

— *Pulunpe*. Hiru hilabetetik 1.300 ale. Ultzama, Basaburua, Imotz, Lantz, Anue eta Odietan.

— *Axular*. Hiru hilabetetik 3.000 ale. Burlatan.

— *Karrika*. Hilabetero 3.000 ale. Iruñean.

Elebidunak badira franko Eremu Mistoan batez ere. Bertzeak bertze, *El Tuto* (Agoitz), *Mendixut* (Zaraitzu), *Ezkaba* (Antsoain); Iruñeko auzoetakoak: *Barrios* (Donibane-Iturrama), *Aldapa* (Alde Zaharra), *Arrotxapea* (Arrotxapea), *Sua* (Suhiltzaileena),... Eta denen artean aipatzekoa, duen hedaduragatik, *Ze Berri?* Bi hilabetetik 66.000 ale banatzen dira Iruñerrian, Estellerrian, Zaraitzun, Agoitzerrian, Longidan,...

Irratiak. Euskara hutsean aritzen direnak:

Euskal Eremuan:

— *Xorroxin*. 1975etik. Baztan, Malerreka eta Bortzerrietan entzuten da.

— *Aralar*. 1991tik. Larraunen.

— *Irati*. 1993tik. Aezkoan.

— *Erran-Esan*. 1998tik. Basaburuan.

— *Karrape*. 1999tik. Leitza inguruan.

— *Beleixe*. 1999tik. Etxarri-Aranatz inguruan.

Eremu Mistoan:

— *Euskalerrria*. 1988tik. Iruñerrian eta bere inguruko eremu zabalagoan.

Telebistak

— *Xaloa*. 1997tik Baztanen eta Malerrekan.

— *Tipi-ttapa*. 1998tik Bortzerrietan eta Malerrekan.

2.3.2. Bertzeak

Euskara errekuperatu eta gizarteratze honetan, badira bertze hainbat gauza aipagarri: talde kulturalak, elkarteak,... tinko eta gogor lanean ari direnak. Badakit denak aipatu nahiak bakarren bat ahaztua uzteko arriskua baduela. Horregatik eta komunikazio honi minutuetan ere bere neurria jarri zaiolako ez naiz aipamen gehiagotan luzatuko, baina amaitu baino lehen, duen garrantzi eta zailtasunagatik, bat bederen gogora ekarri nahi nuke, hots, Sindikatuek *Euskara lanean* lemapean urtero egiten duten informazio kanpaina.

3. Egoera berria

Euskara berreskuratzeko bi oinarri dira nahitaezkoak:

— Bata, gizarteak nahi izatea. Nafarroan hori, neurri handi batean behintzat, egiaztatuta dagoela dirudi. Ikusi dugun bezala, inkestek aldeko jarrera erakusten dute eta azkeneko 14 urte hauetako datuek euskara berreskuratzen ari dela adierazten dute.

— Bertzea, Administrazioak beharrezko baliabideak jartzea. Nafarroako Gobernuak, ordea, euskara berreskuratzen ari garelarik eta, Iruñerrian batez ere soziologikoki inoiz baino euskaldun gehiago bizi delarik, atera du Administrazio Publikoetan euskararen erabilera arautzen duen 372/2000 Dekretu berria, egindako urratsen atzerako martxa argi eta garbi markatzen duena.

Hasieran aipatu dut Euskaltzaindia arautzen duen Dekretuak Akademiari euskara jagoteko eginbeharrak ezartzen dizkiola, hala nola, euskararen erabilera aitzinatzea, hizkuntzaren eskubideak zaintzea eta hizkuntza gizarte maila guztietan gai izan dadin lan egitea.

Xede horren ildotik, Nafarroan azkeneko urtean gertatutakoekin kezkatu-rik, Erakunde honek, sei hilabeteren buruan, osokoen bilkuretan aho batez onartu ondoren, hiru adierazpen igorri dizkio Nafarroako Gobernuburuari:

— Lehendabizikoa, 2000ko ekainaren 29an, HPZNren birmoldaketa egin zuenean.

— Bigarrena, 2000ko azaroaren 27an, 372/2000 Dekretuaren zirriborroa ezagutu zuenean.

— Hirugarrena, 2001ko urtarrilaren 16an, Nafarroa Gobernuak Dekretua argitaratu zuenean.

Euskaltzaindiak, Gobernuaren aitzinean bere jarrera agertu du eta gaurko ekitaldi honetan nafar gizartearen aitzinean gauza bera egin nahi izan du.